

Kan de
schoonheid

van Europa
nog gered
worden?

Colofon

© 2012 Vereniging Nederlands Cultuurlandschap

Beeldverantwoording: Aviodrome Luchtfotografie: 13 - Jim Crets: 12 - Jaap Dirkmaat: 10 boven en onder, 20 linksonder, rechtsboven, 21 linksonder, rechtsmidden, rechtsonder - Foto Natura: 16; Jo Groven: 17 links, 20 Eicherscheid, 21 linksboven - Valentijn te Plate: frontcover, backcover, 6, 8, 9, 14, 17 rechts, 20 Drenthe, rechtsonder, 21 rechtsboven - Lex Roeleveld: 20 linksboven

Ontwerp: Looksee, Arnhem
Druk: Drukkerij de Kleijn Wijchen bv

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap.

Vereniging Nederlands Cultuurlandschap
Rijksstraatweg 174
6573 DG Beek-Ubbergen
(024) 684 22 94
info@nederlandscultuurlandschap.nl
www.nederlandweermooi.nl

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door een Europese subsidie in het kader van Interreg IV-B en de Nationale Postcodeloterij.

Raad van Advies van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap

- ★ prof. ir. Wim Dik, hoogleraar 'Management van ICT-georiënteerde organisaties' bij de TU Delft en voormalig voorzitter van de Raad van Bestuur van Koninklijke KPN N.V.
- ★ Wouter van Dieren, lid van de Club van Rome en directeur Instituut voor Milieu- en Systeemanalyse Amsterdam
- ★ dr. Hans Renes, historisch-geograaf / landschapsdeskundige Universiteit Utrecht en Vrije Universiteit van Amsterdam
- ★ prof. dr. Maarten van Rossem, historicus aan de Universiteit van Utrecht
- ★ John Jansen van Galen, journalist en wandelchroniqueur
- ★ Hans Dorrestijn, schrijver en cabaretier
- ★ prof. drs. Fons Asselbergs, voormalig rijksadviseur voor cultureel erfgoed / hoogleraar Monumentaal Bouwkundig Erfgoed aan de Radboud Universiteit Nijmegen

Inhoud

1. Inleiding	4
2. Wat is het probleem?	6
3. Paradoxen wegnemen	8
4. Biodiversiteit en klimaatadaptatie	10
5. Kansen vanuit het Gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB): van landbouwfonds naar hedgefonds	12
6. Bee Green	16
7. Common Agricultural Policy	19
8. Landschapsrichtlijn naast Habitatrichtlijn	22

1. Inleiding

Het beleid van de Europese Unie (EU) is van enorme invloed op hoe ons landschap er in de toekomst uit zal zien. De Europese commissie (EC) moet haar verantwoordelijkheden nemen en adequaat reageren op uitdagingen op het gebied van habitats, biodiversiteit en klimaatadaptatie.

In dit rapport houdt de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap (VNC) een pleidooi voor een sterk, sturend optreden door de EU en schetst zij de contouren voor een aantal specifieke richtlijnen voor cultuurlandschappen. Daarnaast pleit de VNC voor een fysiek ruimtelijke uitwerking met aantoonbare vergroening van landbouwgebieden van het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB), door op de randen van agrarische percelen de 7% ecologische focusgebieden (EFA) te realiseren.

Dit laatste is in de optiek van de VNC niet alleen de minimale ondergrens om te kunnen fungeren als klimaatadaptatie-maatregel, maar ook om natuurwaarden terug te krijgen op boerenland. Daardoor zal de biodiversiteit weer toenemen en zullen minder soorten met uitsterven worden bedreigd.

De tot nog toe min of meer 'vrijblijvende' manier van werken van de EU blijkt veelal niet tot de gewenste resultaten te leiden. Bijvoorbeeld het niet tot staan gebrachte verlies aan biodiversiteit in 2010, de jaarlijkse toename van het aantal bedreigde dier- en plantensoorten en afkalvende cultuurlandschappen. Om toe te zien op de realisatie van een aaneengesloten functionele groene infrastructuur op boerenland zal de EU dan ook strenger de vinger aan de pols moeten houden.

Het is van het grootste belang dat we voor onszelf en zeker ook voor toekomstige generaties zorgen voor, en bouwen aan landschappen die getuigen van respect voor cultureel erfgoed, drager zijn van belangrijke natuurwaarden en die door zoveel mogelijk mensen kunnen worden ervaren als een aangename leefomgeving.

Met satellietfoto's is te zien hoe het Franse landschap onttekeld wordt. Lichte sporen in de geploegde akker verraden de vroegere aanwezigheid van begroeide terrasranden en steenwallen.

Heggen zijn gerooid (de lichte sporen in de velden).

Deze akkers tonen het drama dat zich hier voltrekt. De rechthoekige tekeningen in akkers waren tot voor kort heggen, vol biodiversiteit. De gescheurde weilanden en geploegde akkers laten nog een spoor (meanderende vormen) zien van recente datum: de erosie van nu.

2. Wat is het probleem?

Kwaliteit en kwantiteit van cultuurlandschappen met karakteristieke landschapselementen staan in heel Europa - en in Noordwest-Europa in het bijzonder - onder zware druk. Dit speelt zich af op drie niveaus.

Op de eerste plaats zijn veel landschapselementen simpelweg verdwenen. Ze zijn gekapt, in cultuur genomen of gedempt. Ten tweede is de samenhang tussen elementen sterk verminderd. Landschapselementen vormen steeds minder een aaneengesloten netwerk. En ten slotte is de kwaliteit van de elementen zélf verslechterd. Er is op grote schaal sprake van zwaar achterstallig onderhoud waardoor elementen minder vitaal en minder gevarieerd zijn geworden.

Voor deze achteruitgang is een aantal verklaringen te geven. Twee oorzaken uit het verleden zijn belangrijk: ruilverkavelingen en het intensief en veranderend grondgebruik. Meer recente oorzaken zijn: het niet marktconform en duurzaam (kunnen/willen) betalen voor landschapszorg en het ontbreken van voldoende specifieke, Europese maatregelen voor bescherming en bevordering vanuit bestaande verdragen en richtlijnen. Het benoemen van deze oorzaken is van belang, omdat hiermee duidelijk wordt dat overheidssturing zowel aan de basis ligt van vernieling van ons cultuurlandschap als aan de wieg kan staan van het herstel.

In de tweede helft van de 20ste eeuw stuurde productieverhoging in de landbouw de boeren richting intensiever grondgebruik. Het gevolg: schaalvergroting, het kappen van beplantingen (veelal geïnitieerd, gefaciliteerd en betaald door (centrale) overheden) en het in cultuur brengen van marginale stukken land, en het intensief in gebruik nemen van randstroken en andere extensieve vormen van landgebruik. Het groenblauwe netwerk werd daardoor op veel plaatsen grofmazig en ging gaten vertonen. Bovendien werden steeds meer meststoffen en bestrijdingsmiddelen gebruikt. Deze stoffen belandden niet alleen op de landbouwpercelen, maar ook in de landschapselementen die vervolgens in vitaliteit en variatie werden aangetast. Als gevolg hiervan ontstond uiteindelijk het idee voor stimulering van bufferzones die spuit- en bemestingvrij waren.

Ook de uitbreiding van steden, dorpen en het wegennet ging ten koste van landschapselementen. Wegbeplantingen werden gekapt en door intensief maaibeheer verloren veel bermen hun bloemrijke vegetaties.

De achteruitgang van de groenblauwe dooradering - en daarmee de kwaliteit van het landelijke gebied als geheel - is een probleem. Met het slinkende, groenblauwe netwerk verdwijnen de mooie, karakteristieke plekken, streekeigen kenmerken, broedplaatsen voor vogels, standplaatsen voor wilde planten,

windsingels voor het gewas, mogelijkheden voor waterberging, etc. De veelzijdige betekenis van de groenblauwe dooradering is goeddeels verloren gegaan: een werkelijke 'aderlating' voor de biodiversiteit op boerenland.

Bossen verworden tot losse snippers. Lokaal uitsterven van soorten ligt dan bij voortdurend op de loer, omdat door het ontbreken van groene verbindingen geen aanvoer vanuit andere gebieden mogelijk is.

3. Paradoxen wegnemen

De huidige haast paradoxale relatie tussen landbouw, natuur en landschap wordt veroorzaakt door het ontbreken van overeenstemming over de definities. Vroeger werkte landbouw samen met de natuur. De natuur werd wel naar de hand van de boer gezet, maar niet vernietigd. Tegenwoordig ontwikkelt de landbouw zich steeds meer los van natuurlijke processen: niet zelden wordt het grondwater vervuild en de bodem aangetast.

Monocultuur van maïs en graan.

Vegetaties en het leven in de bodem worden geschikt gemaakt voor pure monoculturen. In combinatie met het steeds meer verdwijnen van natuurlijke perceelsranden zorgt dit voor een enorme aderlating op het terrein van de flora en fauna. Tenzij natuur en landbouw weer worden verweven, zullen beiden zich steeds meer gescheiden ontwikkelen. Door de oppervlakte aan landbouwgrond zal de natuur altijd aan het kortste eind trekken. Zij wordt kleiner en wordt door milieuverontreiniging negatief beïnvloed. Uiteindelijk zal de natuur definitief geïsoleerd raken.

Daargelaten dat de moderne landbouwproductie ter discussie mag staan (op basis van de inbreuk op grondstoffen, de negatieve invloed op het milieu en de gevolgen voor de biodiversiteit) gaat dit rapport daar niet over. Het beperkt zich tot wat minimaal noodzakelijk is om de flora en fauna mogelijkheden te geven zich te verplaatsen, zodat lokaal uitsterven voorkomen wordt.

Het cultuurlandschap was juist zo rijk aan soorten door een uitgestrekt netwerk van natuurlijke perceelsafbakening. Daarnaast deden de boeren overal wat anders, maar steeds hetzelfde. Tegenwoordig doen ze overal hetzelfde en elk jaar wat anders.

Gewaardeerde, gevarieerde en qua biodiversiteit rijke cultuurlandschappen bestaan bij de gratie van intensief beheer en onderhoud en repeterende netwerken van landschapselementen die grotere eenheden natuur en bos verbinden. Bepalend is ook de mate van stabiliteit van deze netwerken. Haperingen en/of voortdurende verplaatsing van de lijnvormige elementen zijn negatief voor de aanwezige flora en fauna. Intensief gebruikt cultuurlandschap hoeft voor veel soorten geen barrière te zijn, op voorwaarde dat er een aaneengesloten netwerk van landschapselementen ligt dat natuurgebieden met elkaar verbindt. Voor veel soorten zal een dergelijk landschap zelfs een prima thuisbasis zijn of dienst doen als foerageer/jachtgebied.

Ook de herkomst van het woord 'landschap' laat zien dat de paradox tussen natuur en landbouw niet hoeft te bestaan. 'Land-schap' is onlosmakelijk verbonden met menselijk handelen. 'Land' betekent in feite niets anders dan een in cultuur gebracht gebied omsloten door een heining, heg of hek. Een omheinde plek in de woeste natuur dus. 'Schap' is gerelateerd aan 'scheppen', het maken van iets.

Toen het in cultuur brengen van wildernis of oerwoud nog op kleinschalige wijze gebeurde en prikkeldraad, kunstmest, pesticiden en mechanisatie hun intrede nog niet hadden gedaan, vonden vele soorten uit de ongerepte natuur prima hun weg in dat landschap. Natuur en landbouw waren in harmonie en raakten verweven.

Maar 'landschap' is niet het enige woord dat in Europese talen refereert aan omheinde ruimte. Zo ook het woord heg. We kennen 'hedgerow', 'hage', 'have', 'hecke', 'haag' en 'haie' in respectievelijk Engels, Zweeds, Deens, Duits, Nederlands en Frans. In heel Europa zijn er in de taal verwijzingen naar het omheinen van land met natuurlijke materialen en afscheidingen.

Met deze wetenschap zal het geen verbazing wekken dat wij ons laten leiden door de rijke traditie van kavel- en perceelgrensafbakening met heggen, houtwallen, bloemrijke slootkanten en zelfs muurtjes. Immers, zij markeren de (ontginnings) geschiedenis, huisvesten een hoge biodiversiteit, leggen ecologische verbindingen en stofferen het landschap.

Toen het in cultuur brengen van wildernis of oerwoud nog op kleinschalige wijze gebeurde en prikkeldraad, kunstmest, pesticiden en mechanisatie hun intrede nog niet hadden gedaan, vonden vele soorten uit de ongerepte natuur prima hun weg in dat landschap.

4. Biodiversiteit en klimaatadaptatie

Aangezien de klimaatverandering zich betrekkelijk snel voltrekt, zal de natuur al even snel reageren. De verspreiding van nachtvlinders en tal van andere insectensoorten verschuift in grote mate in noordelijke richting. Hetzelfde geldt voor zoogdieren als de steenmarter en de das in de Scandinavische landen.

In heel Europa zijn natuurgebieden en nog relatief gave ecosystemen door stedelijke gebieden, infrastructuur en agrarisch cultuurlandschap van elkaar gescheiden. Door toenemende intensivering en ook door verwildering als gevolg van het staken van landbouwactiviteiten in vergrijzende gebieden en/of in zogenaamde 'Less Favoured Areas', is het in het kader van het Europees

De klimaatverandering zal vooral voedselarme graslanden en kalkgraslanden, hoogveengebieden en heidevelden, laagveenmoerassen en de soorten die in deze gebieden leven, het hardst treffen.

biodiversiteitbeleid van het grootste belang zorg te dragen voor het agrarisch cultuurlandschap. Dáár en nergens anders ligt de sleutel voor overleven of uitsterven van soorten.

Al in 2007 rapporteerde het IPCC dat 20 tot 30% van de planten- en diersoorten in gevaar is bij een temperatuurstijging van 1,5-2,5 graden Celsius. Dat komt nog eens bovenop het verlies aan leefgebieden en migratieroutes als gevolg van menselijk landgebruik. Dat percentage is zelfs nog groter!

Planten en dieren, beschermd of onbeschermd, kwetsbaar of bedreigd, zelfs algemene soorten, staan voor de moeilijke opgave deze klimaatverandering het hoofd te bieden. En het is voor het eerst in de geschiedenis dat een dominante soort hen daarbij danig in de weg zit: de mens.

De impact van klimaatverandering op de biodiversiteit wordt grotendeels bepaald door de mate van versnippering van ecosystemen en de gevoeligheid van soorten voor temperatuur en de frequentie waarmee extreme(re) weersomstandigheden voorkomen. Ecosystemen die sterk zijn versnipperd en weinig voorkomen en systemen die veel soorten bevatten met een geringe mobiliteit zullen het hardst worden getroffen. Voor Noordwest-Europa zijn dat vooral voedselarme graslanden en kalkgraslanden, hoogveengebieden en heidevelden, laagveenmoerassen en de soorten die in deze gebieden leven.

Behoud en herstel van een hecht netwerk van doorlopende landschapselementen zal een groot aantal soorten in staat stellen adequaat te reageren op klimaatverandering en bovendien de steeds verdergaande versnippering van natuurgebieden grotendeels opheffen. Dit mag dan een enigszins geruststellende gedachte zijn, maar er moet dan door de lidstaten wel snel en serieus werk van worden gemaakt. Zij moeten eigenaren en beheerders van het agrarische landschap ondersteunen met gerichte financiering van deze extra taken. En ook de Europese overheid

zal bij moeten dragen. Dit in tegenstelling tot de huidige situatie waarin zij door open marktwerking en tal van tegenstrijdige belemmeringen op het gebied van staatssteun, ARBO en HACCP, de eigenaren en beheerders niet echt behulpzaam is. Integendeel. Daarnaast moeten bedrijven binnen de EU zich wapenen tegen producten die de Europese markt overspoelen en die afkomstig zijn uit landen waar minder of onvergelijkbare eisen op gebied van duurzaamheid, diervriendelijke productie, etc. worden gesteld.

Uit een Zweedse studie¹ blijkt dat met name het aantal door dieren verspreide plantensoorten - representatief voor bosrandsituaties - groter wordt naarmate de breedte en dichtheid van heggen toenemen. Deze relatie is nog sterker bij bosranden. Ligging en samenstelling van landschapselementen zijn van invloed op de gedragsverandering, patronen en activiteiten voor het verspreiden door dieren en bewegingspatronen als gevolg van de wind. Zo kiezen bijvoorbeeld bepaalde vogelsoorten ervoor zich te verplaatsen langs beboste corridors, in plaats van het open veld over te steken. Studies in semi-open landschap met bossen, open velden en heggen toonden aan dat door de wind verspreide soorten vaker voorkomen bij dicht bij bossen gelegen hagen, terwijl door dieren verspreide soorten vaker voorkomen in heggen verder gelegen van bossen.

1 Attributes of regeneration for common woody species in hedgerows and forest edges in Scania Sweden; 1999; S. Herlin.

Engels onderzoek² heeft aangetoond dat soorten in heggenlandschappen worden beïnvloed door hun verbinding met andere landschapselementen, zoals bossen. Een casestudy in Somerset (UK) had tot doel te bepalen of oudere hagen, verbonden met meer recent geplante stukken bos, verschillen in samenstelling, rijkdom en diversiteit van houtige soorten in vergelijking tot niet-aangesloten hagen in hetzelfde gebied. De hagen werden gemonitord waarbij de verschillen in bodem, herkomst, leeftijd, lengte en beheer minimaal waren. De resultaten wezen uit dat de hagen die op bospercelen waren aangesloten meer soortenrijkdom kenden dan hagen die niet verbonden waren. Daarmee is aangetoond dat verbonden landschapselementen de soortenrijkdom en diversiteit in hagen beïnvloeden.

2 The effect of connection to woodlands on the woody species composition of hedgerows; 2001; A.J. Boots

Oude genenbronnen voor onder meer houtige gewassen, heggen en houtwallen in Nederland zijn onmisbaar. Veel van deze elementen stammen nog uit de tijd dat gekweekt materiaal voor aanplant van heggen of houtwallen afkomstig was uit de laatste Nederlandse bosrelicten. Stichting Bronnen - leverancier van inheemse bomen en struiken - oogst veel van haar materiaal uit oude landschapselementen.

5. Kansen vanuit het Gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB): van landbouwfonds naar hedgefonds

Het GLB bestaat nu 50 jaar. De gemeenschappelijke landbouwmarkt die in 1962 door zes lidstaten - Frankrijk, Duitsland, Italië, België, Nederland en Luxemburg - werd gevormd, omvat inmiddels 27 lidstaten.

In de loop van deze 50 jaar is het accent in het beleid verlegd van prijsondersteuning naar directe inkomensvoelers. Deze toeslagen hebben een vernietigend effect gehad op de kwaliteit, verscheidenheid en biodiversiteit van de Europese cultuurlandschappen.

Landschapselementen en daarmee samenhangende netwerken met hun natuurwaarden op boerenland, zijn op grote schaal verdwenen.

De open markt en regels ten aanzien van duurzaamheid, klimaat en erosie, dierenwelzijn, etc. leiden de overgebleven boeren, hoe paradoxaal ook, juist af van niet renderend landschapzorg en -onderhoud. En van herstel van elementen in hoog productieve agrarische landschappen is bij gebrek aan

marktconforme en duurzame vergoedingen al helemaal geen sprake.

Het al dan niet realiseren en repareren van een samenhangend netwerk van landschapselementen is afhankelijk van de wetgevende voorstellen voor de inrichting van het GLB na 2013. Deze voorstellen geven verder richting aan de omvorming van prijsondersteuning naar inkomensondersteuning en het leveren van publieke diensten door agrariërs.

De EC wil dat het GLB de komende jaren bijdraagt aan een duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen en klimaatverandering tegengaat. Om dit te bewerkstelligen werkt de EC toe naar één basistoelagstelsel voor de gehele EU.

In de Ooijpolder (Nederland) is 7% groenblauw dooraderd. Toch zijn de percelen nog steeds 10 tot 15 hectare groot.

In Nederland heb je zelfs speciale hekkenreservaten waar het oude landschap wordt bewaard. Daarbuiten is het dan ook vrijwel geheel verdwenen.

Om in aanmerking te komen voor een hectaretoeslag moeten boeren voldoen aan nieuwe vergroeningsvoorwaarden die bovenop de bestaande eisen van een goede landbouwpraktijk komen. Op akkerbouwland moet een rotatie met ten minste drie gewassen worden toegepast, mag per jaar maximaal 5% van het permanent grasland worden gescheurd en moet 7% van het bedrijfsareaal (exclusief permanent grasland) worden aangemerkt als ecologische focuszone (EFA).

Vooraf in dat laatste ligt een enorme kans het agrarische cultuurlandschap naast productie ook andere functies te laten vervullen. Zo komt er ruimte voor biodiversiteit, klimaatadaptatie, recreatie en erfgoedbehoud. Europa krijgt op die manier op grote schaal weer een aantrekkelijk aanzien, terwijl het niet hoeft te leiden tot onwerkbaar bedrijfsvoering en/of perceelmaatvoering. Proeven in Nederland hebben aangetoond dat ook met een consequente blauwe en groene dooradering van 7%, grootschalige, voor landbouwproductie aantrekkelijke kavels mogelijk zijn. Door veranderingen in teelten en productiemethoden, alsmede door schaalvergroting verdwijnt vaak wat de

landbouw aan natuur- en landschapswaarden 'meelevert'. Europa versterkt dit met inconsistent beleid. Directe betalingen worden losgekoppeld van de agrarische productie, maar bij de beoordeling van landschapzorg wordt nog teveel uitgegaan van beheer (als goede landbouwpraktijk), waardoor vergoedingen niet marktconform zijn. Als het de EU menens is en zij daadwerkelijk een ecologische focus in gebieden voorstaat, dan is het van het grootste belang dat de 7% EFA's met name wordt gerealiseerd aan de randen van percelen, zodat daar een aaneengesloten netwerk ontstaat. Ook moet expliciet worden bevorderd dat hierin zoveel mogelijk nog aanwezige landschapselementen worden opgenomen¹. Dit laatste vooral om de nog aanwezige biodiversiteit verspreiding-/uitbreidingkansen te bieden. Voorkomen moet worden dat boeren individueel, of in

¹ Bij de perceelregistratie zijn bestaande landschapselementen onttrokken als landbouwgrond en zouden zij derhalve niet in aanmerking komen voor nieuwe hectaretoeslagen.

gezamenlijkheid als collectieven, reeds bestaande natuurgebieden in de buurt van hun bedrijf of streek (of zelfs daarbuiten) gaan kopen of pachten, om zo de 7% EFA te kunnen claimen, zonder ook maar iets aan landschappelijke verbetering te hebben gedaan.

Publieke diensten kunnen zich dan ook richten op herstel en behoud van landschapselementen die ooit onlosmakelijk verbonden waren aan de vroegere landbouwproductie, maar door functieverlies inmiddels grotendeels zijn verdwenen.

Tevens moeten lidstaten vanuit de Europese Unie de gelegenheid krijgen en gestimuleerd worden vergoedingen voor landschapsbeheer uit de subsidiesfeer te

halen. In het belang van de biodiversiteit, klimaatadaptatie, maar ook van het Pan-Europese landschappelijke erfgoed en toerisme.

De bestaande subsidies zijn beslist ontoereikend. Ze stellen de Europese boeren niet in staat het vaak duizenden jaren oude erfgoed mee te nemen in hun bedrijfsvoering, die ook nog eens 'duurzaam', diervriendelijk, biodiversiteit dienend én concurrerend met de wereldmarkt moet zijn.

Goed landschapsbeheer is alleen mogelijk als er een marktconforme betaling wordt betaald voor deze, als een 'zelfstandig product' te beschouwen activiteit.

Gebeurt dit niet, dan zullen de boeren - producerend voor wereldmarktprijzen en zonder noemenswaardige inkomenssteun

- genoodzaakt zijn alles wat efficiënt en grootschalig werken in de weg staat, te ruimen. En dat zal de voortschrijdende kaalslag in Europese cultuurlandschappen alleen maar verergeren.

Er moet worden gevreesd dat heel Europa - naar Nederlands voorbeeld - zijn diversiteit aan organisch gevormde cultuurhistorische landschappen geleidelijk ziet verschrompelen tot enkele restjes museaal landschap in reservaten. Erfgoed, biodiversiteit: ze zijn niet langer vanzelfsprekend onderdeel van landbouwproductie. Waarom is er een staatssteuntoets nodig om grutto, veldhamster, houtwal of heg in stand te houden? Lidstaten verschuilen zich nu vaak achter dergelijke EU-regels om hun boeren niet het bedrag te hoeven betalen wat landschapsbehoud en biodiversiteit werkelijk kosten. Dus reële betaling voor de tijd en het ruimtebeslag die van nadelige invloed zijn op een efficiënte bedrijfsvoering.

Er moet snel duidelijkheid komen over de interpretatie van staatssteunbeleid in relatie tot benodigde marktconforme vergoedingen om grondeigenaren te bewegen tot 'groenblauwe diensten' of 'ecosystem services' over te gaan. Het moet duidelijk zijn dat er géén sprake kan zijn van onterechte staatssteun als er géén gemeenschappelijke markt bestaat voor hagen, houtwallen, terrassen of bloemrijke slootkanten. Anders gezegd: de restanten van het cultureel landschappelijk erfgoed zijn niet verhandel- en verplaatsbaar; ze vallen onder de verantwoordelijkheid van eigenaren en beheerders die afhankelijk zijn van de daar geldende marktomstandigheden.

Kleine en middelgrote ondernemingen die landbouwproducten produceren, verwerken en afzetten, kunnen nu al vrijgesteld worden van de staatssteuntoets, en nationale steun krijgen voor de instandhouding van traditionele landschappen en gebouwen. Hier zou door lidstaten meer gebruik van gemaakt moeten worden. Een aan natuurbehoud dienstbare EU zou daarbij slechts moeten toetsen of die instandhouding ook daadwerkelijk gerealiseerd wordt en niet tegen welke prijs dit gebeurt.

Illustratief is de casus van de korenwolf. Deze hamster - een van de Europees zwaarst beschermde soorten - kan alleen voor uitsterven worden behoed wanneer de akkerbouwers op wiens grond deze dieren leven, volledig schadeloos worden gesteld. En dat gaat hier ver. Akkers worden uit de conventionele productie genomen tegen een grondprijs die weliswaar representatief is voor het gebied, maar enorm hoog is in Europese context. De gewassen die worden geteeld kunnen niet of nauwelijks worden verwerkt: of het betreft een gewas waar geen markt voor is, of onbruikbaar door de diverse - ideaal voor de hamster - onkruiden. Het overgrote deel gaat naar een verbrandingsoven en slechts een kleine hoeveelheid wordt gebruikt voor bijvoorbeeld speltbrood. Het nieuwe GLB is een kwestie van vooruitzien en regeren. Met betrekking tot milieu-uitdagingen heeft de commissie aangegeven zich in de eerste plaats te richten op habitats, biodiversiteit en klimaatveranderingadaptatie. De stap naar een 'hedegfund' - hier in de letterlijke zin van het woord - zorgt ervoor dat de vergroeningsmaatregelen een passend antwoord bieden op de eerder aangegeven uitdagingen.

Boeren in Limburgse hamsterreservaten 'telen' hamsters, in plaats van rendabele landbouwgewassen. Waarom zouden boeren hieraan meewerken als die hamsters tenminste niet net zoveel op zouden leveren als gangbare akkerbouwproducten?

6. Bee Green

Een snel herstel van perceelranden naar bruikbare ecologische focusgebieden is van groot belang voor de landbouw en de daarmee samenhangende wereldvoedselvoorziening. Wereldwijd is er sprake van een massale sterfte onder bijenvolken, zowel gehouden als in het wild levend. Steeds meer imkers staken hun werk omdat het niet langer rendeert. En omdat jonge mensen het vak ook niet meer aantrekkelijk vinden, daalt het aantal imkers gestaag. Wilde hommelsrassen en andere bestuivers nemen eveneens snel in aantal af. De landbouw die voor bevruchting van gewassen, fruit en wijnbouw afhankelijk is van bijen, loopt dus gevaar.

Uit onderzoek blijkt duidelijk het belang van perceelranden in de landbouw, ook voor bijen en andere insecten en plaagbestrijders. Zo tonen Noorse studies het belang van heggen aan voor hommels, loopkevers, vlinders, bloeiende planten en vogels. Bijenteelt als een economische en sociale activiteit speelt een cruciale rol in de duurzame ontwikkeling

van het platteland, creëert banen en levert via bestuiving een belangrijke ecosysteemdienst die voedselproductie mogelijk maakt. En dit alles nog los van de onschatbare bijdrage aan de verbetering van de biodiversiteit door behoud van de genetische diversiteit van planten.

Orchideeën staan misschien wel op de meest dramatische wijze symbool voor het stille drama van het verdwijnen van de bestuivers dat zich nu voltrekt. Op mysterieuze wijze, zonder zichzelf te kunnen bekijken in een spiegel, brengen zij bloemen voort, die op hommels, bijen en vliegen lijken, met zoveel oog voor detail dat er zelfs voelsprieten te zien zijn.

Het wordt steeds duidelijker dat bijenteelt en biodiversiteit van elkaar afhankelijk zijn en dat, via bestuiving, bijenkolonies ook belangrijke ecologische, economische en sociale publieke goederen leveren. Voedselzekerheid en de instandhouding van de biodiversiteit zijn gebaat bij een goed beheer van bijenvolken. Imkers voeren in feite een belangrijke groenblauwe dienst uit en waarborgen een duurzaam productiemodel in landelijke gebieden. Bijenweiden en zeker ook landschapselementen, boomgaarden en specifieke gewassen voorzien bijen van de rijke voeding die zij nodig hebben om hun afweersysteem te behouden en gezond te blijven.

Naast de gedomesticeerde bijen vertonen ook de populaties van wilde bijen (hommels, solitaire bijen) en andere waardevolle bestuivers (vlinders en zweefvliegen) een alarmerende daling. Ironisch genoeg zal de toegenomen sterfte bij honingbijen en wilde bestuivers in Europa van grote negatieve invloed zijn op een belangrijke veroorzaker van deze sterfte: de landbouw. En daardoor worden ook weer voedselproductie en veiligheid, biodiversiteit, ecologische duurzaamheid en ecosystemen negatief beïnvloed. Naast de import van Canadese bijenpopulaties zijn we nu al zover dat we onze toevlucht nemen tot menselijke hulp bij bestuiving.

Naast bewuste en onbewuste handelingen die insecten en in het bijzonder bestuivers bedreigen, zijn er gelukkig ook steeds meer mensen die bewust handelend optreden om deze aan de mens zeer dienstbare soorten nestgelegenheid en voedsel te bieden.

De gezondheid van individuele bijen en kolonies wordt beïnvloed door tal van - potentieel dodelijke - factoren, die veelal met elkaar zijn verbonden. Te denken valt aan het gebruik van pesticiden, veranderende klimatologische en ecologische omstandigheden, verlies van biodiversiteit, veranderingen in landgebruik en landbouwpraktijken (meer monoculturen) en de aanwezigheid van invasieve soorten die bestaande kolonies binnendringen en zo het immuunsysteem van de bijen verzwakken. Om de negatieve effecten van zowel conventionele als intensieve landbouw op bijenpopulaties te verminderen, heeft de EU nieuwe, strengere regels opgesteld met betrekking tot toelating en duurzaam gebruik van gewasbeschermingsmiddelen (pesticiden) met als oogmerk: veiligheid voor mens, milieu én bij.

NGO's verenigd in het European Environmental Bureau (EEB) en deskundigen op het gebied van bijensterfte hebben de commissie gevraagd speciale aandacht te besteden aan specifieke pesticiden, zoals die behorend tot de neonicotinoid familie (Clothianidin, thiacloprid, imidacloprid en thiamethoxam), fenyl-pyrazolen (Fipronil) en pyrethroïden, en

stoffen zoals Chloorpyrifos of Dimethoat. De werkzame stoffen in deze bestrijdingsmiddelen hebben een bewezen negatief effect op de gezondheid van bijen- en -kolonies.

Niet voor niets dringen NGO's erop aan duurzame landbouwpraktijken in het middelpunt van het GLB te stellen. Bijvoorbeeld door vanaf 2014 de toepassing van een eenvoudig pakket van landbouwpraktijken te ondersteunen. Een pakket dat vruchtwisseling, blijvend grasland, vlinderbloemige gewassen en ecologische aandachtsgebieden stimuleert. Landschapselementen zouden hierin een prominente rol moeten krijgen, bijvoorbeeld door 'bijvriendelijke' zones als graskruidenstroken, (honing)bloemrijk grasland, akkerranden, bloeiende hagen, linde knotbomen, fruitboomlanen en boomgaarden. Als de EU daadwerkelijk duurzame voedselproductie nastreeft en natuurlijke bestuivers in bescherming wil nemen, dan is het aan banden leggen van schadelijke pesticiden een absolute must. Net als het doorbreken van - voor bijen nutteloze - monoculturen door een netwerk van bloeiende hagen, akkerranden, slootkanten etc.

Schokkend is een voorbeeld waar in een grootschalig en intensief gebruikt akkerbouwgebied, de Hoeksche Waard, concentraties insecticiden en pesticiden werden gemeten die een factor 8 tot 400 hoger lagen dan toegestaan¹. De dagelijkse opname van deze hoeveelheden van het middel imidacloprid is voor een honingbij voldoende om het navigatievermogen aan te tasten. En chronische blootstelling veroorzaakt simpelweg massale sterfte. Daarentegen zijn in hetzelfde gebied verbluffende resultaten geboekt met een proef met akkerranden en bufferstroken, aangeduid als 'functionele agro biodiversiteit'. Onder meer door de afvang van pesticiden en insecticiden en natuurlijke plaagbestrijding in het gewas, wat ook nog eens de nodige kostenbesparing opleverde.

¹ <http://www.bijensterfte.nl/nl/node/164>

7. Common Agricultural Policy

Het is noodzakelijk dat wij elkaar in Europees verband weer vinden op 'common grounds'. 'Common': van ons allemaal dus. Dat is ook het landschap dat ons Europeanen bindt door de talrijke overeenkomsten en de vaak ontroerende detailverschillen per streek. Dit erfgoed moeten wij als Pan-Europese 'common ground' koesteren en voor verder verval behoeden.

Europa moet daarbij verantwoordelijkheid nemen, initiatieven ontplooiën en aanspreekbaar zijn. 'Common ground' niet in de betekenis van gemeenschappelijk eigendom, maar als een gezamenlijke verantwoordelijkheid. De 7% EFA moet weer 'common sense' brengen in ons landschap, in de akkers en weiden. En goed beschouwd is het landschap ook een beetje van ons allemaal. Een 'aandeel' EFA als blijk van waardering dat nog steeds 40% van het EU budget, publiek belastinggeld, beschikbaar wordt gesteld aan individuele leden van de agrarische sector mits zij in de toekomst meerwaarde creëren op bedrijven waar het gaat om de realisatie van maatschappelijke, gezamenlijke doelen. Het is van het grootste belang bij de invulling van de 7% EFA's en de agro-milieumaatregelen een gelijk speelveld te creëren, een 'level playing field'. In de rurale geschiedenis zijn twee mooie voorbeelden in Engeland en Nederland voorhanden van verleiden en dwingen. Deze hebben te maken met rentmeesterschap, 'stewardship'. Niet voor niets noemt men de Engelse invulling van de Europese agro-milieumaatregelen 'Countryside Stewardship Scheme'. De regeling is gericht op de bescherming en het herstel van landschappen, leefgebieden, historische (landschap)elementen en het verbeteren van de mogelijkheden voor toegang voor het publiek. Engeland kent zogenoemde 'enclosure acts'. Wetten die verordonden dat landerijen omheind moeten worden. Deze zijn in de planologie zo doorvertaald dat juridische aspecten belangrijk zijn geworden en individuele landschapselementen zijn aangeduid als 'belangrijke haag'. Daarbij gelden als enige criteria de historische kenmerken en de samenstelling van de soorten. Alle andere functies zoals bescherming tegen erosie, nutriënten retentie,

etc., worden genegeerd.

In Nederland zijn het fiscaal juridische aspecten die natuurschoon bevorderen en fiscaal rangschikken. De Natuurbeschermingswet 1928 biedt een belastingfaciliteit voor landgoedeigenaren. Deze stelt de eigenaar in staat het landgoed bijeen te houden voor toekomstige generaties en beschermt historische (land)huizen die zijn omgeven door gebieden van natuurlijke schoonheid. Eigenaren worden met behulp van een verplichting tot onderhoud en een bezitseis van 25 jaar, fiscaal vrijgesteld van inkomstenbelasting, overdrachtsbelasting, successierechten, etc.

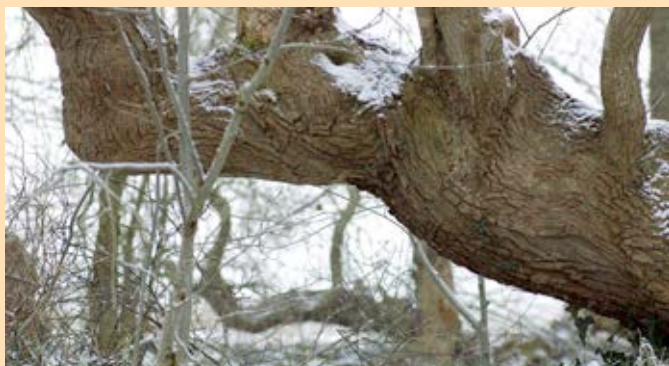
Deze fiscale regeling is alleen van toepassing als 30% van de oppervlakte van het landgoed bestaat uit bosgebied of natuur. Voor landgoederen van minder dan 100 hectare, mag elk perceel niet groter zijn dan 5 hectare en moet het volledig omsloten zijn met houtopstanden.

Bij landgoederen tussen de 100 en 400 hectare moet 5% zijn omzoomd met bomen en struiken. Landgoederen met een oppervlakte van meer dan 400 hectare, mogen voor rangschikking geen percelen hebben groter dan 20 hectare die eveneens volledig zijn omsloten met een landschap of bos.

Ook Europa heeft dringend dergelijke voorschriften nodig om concrete resultaten te boeken. Zo zou men bijvoorbeeld de verplichting kunnen afgeven om van de 7% EFA's één samenhangend netwerk te maken. Het generatie-overstijgend in stand houden en beheren van landschapselementen is in Europa aanleiding tot steeds terugkerende discussies. In Frankrijk bijvoorbeeld is het verboden op een perceelsgrens te planten, tenzij de eigenaren van de aangrenzende percelen een overeenkomst sluiten over de instandhouding voor een periode van ten minstens 30 jaar.

In de steentijd maakten de Europeanen overal heiligdommen van staande stenen (en in Holland bij gebrek aan stenen van hout), in cirkels en rijen. Zo ook stapelden ze overal muurtjes waar de bodem stening was of legden terrassen aan waar de hellingen steil waren en erosie op de loer lag. Ze plantten heggen op wallen of gewoon tussen de percelen. Ze vlochten ze om het vee binnen te houden en roofdieren te weren. En in de natte klei- en veengebieden van de lage landen

Roccapina, Italië.
Eicherscheid, Duitsland.
Drenthe, Nederland.
Azoren, Portugal.

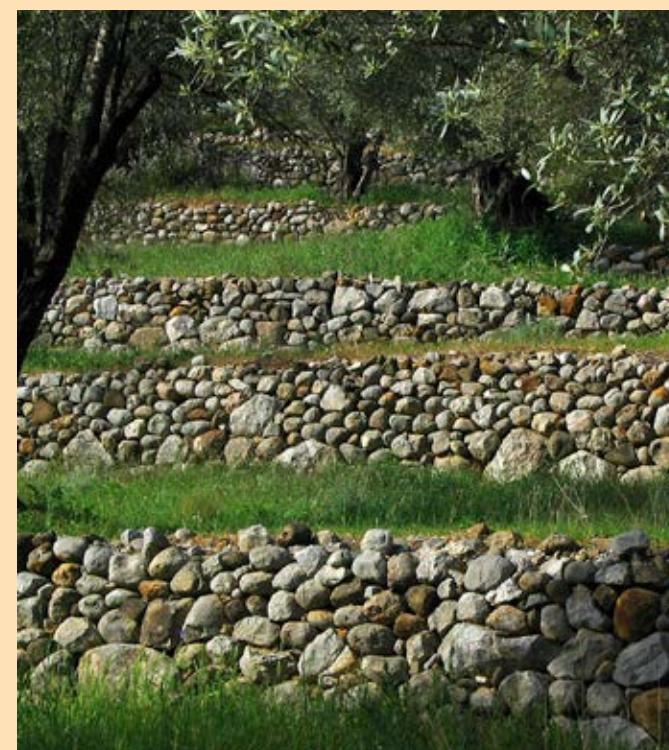

Menorca, Spanje.
Salisbury, Groot-Brittannië.
Bretagne, Frankrijk.

trokken ze sloten. Zo werd het landschap verdeeld in 'behaaglijke' omlijste percelen, overal in Europa. Het gezicht van Europa werd bepaald door de menselijke maat van het landschap.. Natuurlijk kunnen de Verenigde Staten van Europa ontstaan, waarbij dit alles verdwijnt en plaats maakt voor de prairielandbouw van die andere Verenigde Staten. Maar dan kan gesteld worden dat Europa op zal houden te bestaan.

Baden-Württemberg, Duitsland.
Chios, Griekenland.

Eilandspolder, Nederland.
Menorca, Spanje.
Yorkshire, Groot-Brittannië.

8. Landschapsrichtlijn naast Habitatrictlijn

De Europese overheid zou er goed én verstandig aan doen naast Natura 2000 gebieden ook een categorisering aan te brengen voor cultuurhistorische erfgoedlandschappen. Een dergelijke Landschapsrichtlijn zou in ieder geval onderstaande zaken moeten omvatten, uiteraard in overeenstemming met de Europese landschapsconventie:

- ★ Iedere lidstaat presenteert een kaart met daarop aangegeven de nog op het eigen grondgebied aanwezige cultuurhistorische landschapspatronen. Compleet met streekeigen kenmerken, van zowel het gebouwde als van het landschappelijke erfgoed. Deze gebieden moeten in ieder geval deel uitmaken van een landschap van ten minste 1000 aaneengesloten hectares met dezelfde kenmerken.
- ★ De lidstaat geeft aan wat nodig is om deze landschappelijke kenmerkende waarden duurzaam veilig te stellen en hoe zij daaraan denkt te voldoen, door de kwaliteiten en benodigde beheersvormen te benoemen.
- ★ De lidstaat geeft iedere vijf jaar in een evaluatie aan of de gestelde kwaliteitsdoelen zijn gehaald. Als dit niet het geval is, moet worden aangegeven welke actie(s) worden ondernomen om deze doelen alsnog te realiseren.
- ★ Lidstaten zetten zich extra in voor landschappen die niet inwisselbaar zijn, noch op eigen grondgebied, noch binnen het grondgebied van de EU.
- ★ Lidstaten zijn er verantwoordelijk voor dat alle nieuwe ontwikkelingen in deze gebieden aan dusdanige voorschriften en eisen voldoen waardoor de kernkwaliteit(en) van het betreffende gebied op geen enkele wijze worden aangetast. Wanneer er sprake is van dergelijke ontwikkelingen doet de lidstaat hierover verslag aan de EU.
- ★ Iedere lidstaat brengt ten minste een kwart van haar grondgebied onder landschapskwaliteit- beschermende bepalingen.
- ★ Voor het overige grondgebied zorgt de lidstaat voor een blauwgroene dooradering, die alle bos- en natuurgebieden met elkaar verbindt, opdat soorten zich in voldoende mate kunnen verplaatsen wanneer klimaatsomstandigheden hiertoe aanleiding geven.
- ★ Op haar beurt zal de EU alle beperkingen opheffen die lidstaten bij het uitvoeren van hun taken op dit terrein belemmeren. Speciale aandacht zal worden besteed aan regels rond staatssteun en hygiënemaatregelen versus streekproducten.
- ★ De EU moet voor prioritaire soorten de beschermingsregels in enige mate versoepelen als voor deze soorten periodiek noodzakelijke beheersmaatregelen getroffen moeten worden. Ook als deze maatregelen de soort tijdelijk storen of zelfs enkele individuen van de betreffende soort het leven kan kosten, maar vervolgens profijtelijk zijn voor de soorten in algemene zin. Het gaat hier om activiteiten als herstel en uitdiepen van poelen en sloten, kappen van hakhoutbossen, vlechten en snoeien van heggen, etc.
- ★ Ook moet enige mate van flexibiliteit worden getoond bij de herschikking van landbouwpercelen en daarmee het verplaatsen van kavelgrensbeplantingen. In sommige gevallen moet de totale, gunstige instandhouding van beschermde soorten worden afgewogen tegen het mogelijk verstoren of doden van enkele exemplaren van die soort bij de uitvoering van de werkzaamheden.

Een lidstaat brengt tenminste een kwart van haar grondgebied onder landschapskwaliteit- beschermende bepalingen. Voor het overige grondgebied zorgt de lidstaat voor een blauwgroene dooradering, die alle bos- en natuurgebieden met elkaar verbindt, opdat soorten zich in voldoende mate kunnen verplaatsen wanneer klimaatsomstandigheden hiertoe aanleiding geven.

Met een duidelijke, krachtige stellingname laat Europa zien dat het haar ernst is met de biodiversiteit en het 'klimaatklaar' maken van het Europese grondgebied met betrekking tot die biodiversiteit.

Want naast een afgewogen bosbeheer, is inrichting en - langjarig - beheer van het tussenliggende landschap minstens zo belangrijk.

Vereniging Nederlands Cultuurlandschap

Rijksstraatweg 174

6573 DG Beek-Ubbergen

telefoon (024) 68 422 94

info@nederlandscultuurlandschap.nl

www.nederlandweermooi.nl

